

“ΕΓΚΛΗΜΑ ΚΑΙ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ”:

ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ ΣΤΗΝ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ ΕΝΟΣ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟΥ ΕΡΕΥΝΑΣ*.

Γιώργος Π. Νικολόπουλος

Διδάκτωρ Εγκληματολογίας Πανεπιστημίου Λουβαίν

Δικηγόρος

Το ζήτημα των σχέσεων μεταξύ των εννοιών του εγκλήματος και της λογοτεχνίας δεν θα πρέπει να αντιμετωπίζεται μέσα σε μια προοπτική απλής μεταφοράς των υποθέσεων και πορισμάτων της εγκληματολογικής έρευνας στο λογοτεχνικό χώρο. Είναι αναγκαία η εξέταση του τρόπου με τον οποίο η ίδια η λογοτεχνία αναφέρεται στο έγκλημα, αλλά και -παράλληλα- η διερεύνηση δύο εννοιολογικών ακολουθιών που περιλαμβάνουν τα βασικά συστατικά στοιχεία των εννοιών τόσο του εγκλήματος, όσο και της λογοτεχνίας (από τη μια μεριά της ακολουθίας “εγκληματίας”, “εγκληματική πράξη”, “κοινωνική αντίδραση στο έγκλημα” κι από την άλλη εκείνης που αναφέρεται στο “συγγραφέα”, στο “κείμενο”, στον “αναγνώστη”¹). Το αντικείμενο της ανάλυσης τοποθετείται στο ενδιάμεσο διάστημα αυτών των δύο εννοιολογικών σειρών.

*“For murder, though it have no tongue, will speak
With more miraculous organ”.*

W. Shakespeare, Hamlet¹

Πρόθεση αυτού του σημειώματος είναι να εξετάσει τις επιστημολογικές και μεθοδολογικές προϋποθέσεις υπό τις οποίες μπορεί να πραγματοποιηθεί η διερεύνηση της κατηγορίας «έγκλημα» μέσα στο πεδίο του λογοτεχνικού φαινομένου. Θα περιοριστούμε στην απλή διατύπωση ορισμένων υποθέσεων εργασίας και την υπόδειξη πιθανών ενοτήτων ανάλυσης, χωρίς ωστόσο να προχωρήσουμε στη συστηματική επεξεργασία τους ούτε στον έλεγχο της επιχειρησιακής τους προσφορότητας (opérationnalité). Μέσα σ’ αυτό το πλαίσιο θα προσπαθήσουμε να λάβουμε υπόψη μας τόσο τις εννοιολογήσεις (conceptualisations) της κατηγορίας «έγκλημα» όσο και τις ιδιαιτερότητες του λογοτεχνικού φαινομένου.

Μία πράξη, για να θεωρηθεί εγκληματική, προϋποθέτει την ταυτόχρονη συνδρομή κανόνων (ηθικών ή/και νομικών) και πρακτικών κοινωνικής αποδοκimasίας (άτυπων ή/και θεσμικών) που να τη χαρακτηρίζουν ως τέτοια: από μόνη της, χωρίς τη συνάρτησή της μ’ ένα σύστημα Λόγου (ηθικό, νομικό, επιστημονικό), αποτελεί βέβαια ένα πραγματικό γεγονός

* Η μελέτη αυτή βασίζεται σε μία σειρά εισηγήσεων που παρουσίασα στο πλαίσιο του προπτυχιακού σεμιναρίου που οργάνωσε ο Τομέας Εγκληματολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου κατά τα εαρινά εξάμηνα των ακαδημαϊκών ετών 1989-1990 και 1990-1991, με θέμα «Εγκλημα και Λογοτεχνία» υπό τη διεύθυνση των καθηγητών Ι. Φαρσεδάκη και Φ. Τσαλίκου και με συνεισηγητές τους Α. Κοντογεωργοπούλου και Γ. Φλωράκη. Επίσης, το ίδιο θέμα αποτέλεσε αντικείμενο διάλεξης που δόθηκε στις 31 Μαΐου 1990, στο πλαίσιο των εκδηλώσεων της Ελληνικής Εταιρίας Εγκληματολογίας.

(*factum*) όχι όμως απαραίτητως έγκλημα (μπορεί π.χ. να θεωρηθεί ως μία προβληματική κατάσταση). Ωστόσο, οι Λόγοι (*discours*) που αναπτύσσονται γύρω απ' αυτήν και οι σημασίες που της αποδίδονται είτε έχουν διαμορφωθεί *in abstracto* πριν την τέλεσή της (όπως στην περίπτωση των κανόνων δικαίου και της ηθικής) είτε αναφέρονται σ' αυτήν *in concreto* εκ των υστέρων (όπως στην περίπτωση των επιστημονικών πρακτικών).

Αν η παραπάνω υπόθεση φαίνεται εύλογη όσον αφορά στην επιστήμη, στο δίκαιο και στην ηθική, αποβαίνει ωστόσο προβληματική στην περίπτωση της λογοτεχνικής αφήγησης. Πράγματι, στο πλαίσιο αυτής της τελευταίας δε συναντάμε μιά παρόμοια χρονική ανακολουθία ανάμεσα στην πράξη και στο Λόγο. Εδώ, το γεγονός βρίσκεται ολοσχερώς μέσα στην επικράτεια του Λόγου, συντελείται δια του Λόγου και υφίσταται ταυτόχρονα ως *πράξη και Λόγος*. Αυτό οφείλεται στην ικανότητα του λογοτεχνικού έργου να αυτοσυγκροτεί τη δική του κοινωνική πραγματικότητα, σε αντίθεση με την επιστήμη, το δίκαιο και την ηθική που αναφέρονται σ' ένα προυπάρχον ή δυνάμενο να προκύψει πραγματικό. Απ' αυτή την άποψη έχει δίκιο ο Ουμπ. Έκο να θεωρεί τη συγγραφή ενός μυθιστορήματος ως μία «κοσμολογική πράξη»².

Μπορούμε λοιπόν να ξεκινήσουμε την ανάλυσή μας απ' την εξής ειδοποιό διαφορά ανάμεσα στη λογοτεχνία, απ' τη μιά μεριά, και την επιστήμη, το δίκαιο και την ηθική απ' την άλλη: στη μεν λογοτεχνία, το πραγματικό συγκροτείται «εδώ και τώρα», ταυτόχρονα με την κοινωνική πράξη της γραφής, επομένως υπάρχει πάντα ως *παρόν* μέσα στον κόσμο που συστήνει η αφήγηση· αντίθετα, προκειμένου για την επιστήμη, το δίκαιο και την ηθική, η πραγματικότητα κείται «έξω» απ' το κείμενο και ο Λόγος που εκφέρεται γι' αυτή στοχεύει είτε στην *a posteriori* εξήγηση και ερμηνεία της (επιστήμη) είτε στην *a priori* κανονιστική ρύθμιση της λειτουργίας της (δίκαιο και ηθική)³. Μ' άλλα λόγια, το προνομιακό πεδίο ανάπτυξης της λογοτεχνίας είναι το *φανταστικό* και μέσω αυτού μπορεί και *δομεί* τον κόσμο της· αντίθετα, η επιστήμη, το δίκαιο και η ηθική *αναδομούν* το πραγματικό για να το εξηγήσουν, να το ρυθμίσουν ή/και να το ανασυγκροτήσουν.

Εξειδικεύοντας αυτή τη διαπίστωση στην περίπτωση του «εγκλήματος» ως αντικείμενου μελέτης της εγκληματολογίας, πιστεύω ότι συμπυκνώνει τις δύο βασικές υποθέσεις που έχουν προταθεί σχετικά με το επιστημολογικό *status* αυτής της έννοιας: τη *νομιναλιστική* υπόθεση (το «έγκλημα» ως θεσμική κατασκευή χωρίς εμπειρική υπόσταση) και την *θετικιστική* υπόθεση (το «έγκλημα» ως αυτόνομο «πραγματικό» γεγονός). Παρά τις γνωστές «επιστημολογικές κρίσεις» που δημιούργησε αυτό το ζήτημα στο πεδίο της εγκληματικής έρευνας, οι σημερινές τάσεις προσπαθούν να εκπονήσουν περισσότερο διαλεκτικά σχήματα ανάλυσης και ερμηνείας, θεωρώντας συνθετικά το πρόβλημα στις μικρο- και μακρο-κοινωνικές διαστάσεις του⁴.

Ύστερα απ' αυτές τις προκαταρκτικές επισημάνσεις μπορούμε να αντιληφθούμε τί διακυβεύεται στην προσπάθειά μας να νομιμοποιήσουμε επιστημολογικά ένα θέμα σαν το «έγκλημα και λογοτεχνία»: πρόκειται ουσιαστικά για τη διαπραγμάτευση των όρων με τους οποίους μπορεί να πραγματοποιηθεί μία γόνιμη συνεύρεση δύο διαφορετικών μεθόδων πρόσληψης και συγκρότησης του πραγματικού, ειδικότερα μάλιστα εν σχέσει προς την κατηγορία «έγκλημα». Χωρίς να παραβλέπουμε τη διαφορετική σύσταση καθ' ενός απ' αυτά τα δύο πεδία (φανταστικό - ερμηνευτικό, κανονιστικό), θα προσπαθήσουμε ωστόσο να αναζητήσουμε τις συντεταγμένες μίας πιθανής συνάντησής τους, προλειαίνοντας έτσι το έδαφος για μία μελλοντική επιχειρησιακή ανάλυση. Πρόκειται τελικά για την αναγγελία μίας περιπλάνησης στα όρια του «επιστημονικού» και του «μή-επιστημονικού», εκεί όπου το αίτημα της «αλήθειας» ακροβατεί πάνω στη συμβατική διαχωριστική γραμμή αυτών των περιοχών - αν δεν την υπονομεύει κιόλας...⁵.

Ξεκινώντας την ανάλυσή μας προτείνω να επιχειρήσουμε μία προσωρινή αντιστοιχισή των όρων «έγκλημα» και «λογοτεχνία», προκειμένου να γίνει αντιληπτό το είδος των διαπλοκών που μπορούν να συνάψουν μεταξύ τους αυτοί οι δύο όροι και, κατ'επέκταση, να αναδείξουμε τις ιδιαίτερες θεματικές που μπορούν να προκύψουν κατ'αυτόν τον τρόπο. Έτσι, μέσα στο πλαίσιο μίας αισθητικής προσέγγισης θα μπορούσαμε π.χ. να συμπεριλάβουμε θεματικές όπως «η λογοτεχνική αφήγηση του εγκλήματος», «η αισθητική της εγκληματικής πράξης», ή «η (παρα)λογοτεχνία της φυλακής»· περνώντας κατόπιν σε μία περισσότερο κλινικο-εγκληματολογική προσέγγιση θα μπορούσαμε να προτείνουμε θεματικές του τύπου «η επίδραση της λογοτεχνίας στη διαδικασία εγκληματογένεσης» ή «ο συγγραφέας ως παρεκκλίνον άτομο»· αν ακολουθούσαμε τέλος μία περισσότερο κοινωνιολογική κατεύθυνση, θα μπορούσαμε να εξετάσουμε το ζήτημα «η λογοτεχνία ως αντικείμενο κοινωνικού ελέγχου» ή/και, αντίστροφα, «ο κοινωνικός έλεγχος ως θέμα της λογοτεχνίας» (π.χ. «στρατευμένη» λογοτεχνία, αφηγήσεις δικών).

Είναι σαφές πως ο θεματικός πλούτος περισσεύει σ'αυτό το παιχνίδι των αντιστοιχίσεων ανάμεσα στο «έγκλημα» και τη «λογοτεχνία». Ωστόσο, μία και βρισκόμαστε ακόμη στο στάδιο των προλεγομένων του θέματός μας, νομίζω πως αρμόζει περισσότερο να εξετάσουμε τις επιστημολογικές και μεθοδολογικές προϋποθέσεις υπό τις οποίες οι παραπάνω θεματικές μπορούν πραγματικά να νομιμοποιηθούν ως αυτόνομο αντικείμενο έρευνας, συνιστώντας ένα «είδος μιχτό, αλλά νόμιμο»⁶.

Εκ πρώτης όψεως, εκείνο που δυσχεραίνει το εγχείρημά μας είναι αυτή η ίδια η βασική αντίθεση που διαπερνά τους όρους συγκρότησης

ενός αντικειμένου επιστημονικής έρευνας και μιάς λογοτεχνικής αφήγησης: στην πρώτη περίπτωση, το γνωσεολογικό ερώτημα που τίθεται αναφορικά με ένα ζήτημα εξετάζεται μέσω της σταδιακής ρήξης με τις παραδοχές της κοινής αντίληψης, οδηγώντας επαγωγικά (induction) στην εννοιολόγηση και την παραγωγή θεωρίας· αντίθετα, η λογοτεχνική αφήγηση χρησιμοποιεί κατ'εξοχήν εκείνα τα υλικά που οφείλει να αποφύγει το επιστημονικό διάβημα: φανταστικό, πολυσημία...

Ωστόσο, αυτή η αντίθεση αμβλύνεται σημαντικά αν λάβουμε υπόψη μας πως τόσο η επιστήμη όσο και η λογοτεχνία υπάγονται κατ'αρχήν μέσα στην επικράτεια του Λόγου. Έτσι η λογοτεχνία δεν αποτελεί παρά μία ακόμα αφήγηση για το έγκλημα, πλάι σ'εκείνες που εκφέρουν ο νόμος, η επιστήμη και η ηθική· όσο για το έγκλημα, όπως «κάθε γεγονός έλκει τή γλώσσα του»⁷, έτσι κι αυτό ονοματοθετείται μέσα από το Λόγο της επιστήμης, του δικαίου, της ηθικής και της λογοτεχνίας.

Εξάλλου, κατά τη διάρκεια μιάς αρκετά εκτεταμένης ιστορικής περιόδου που κάλυπτε το 18ο και 19ο αιώνα, η πρόθεση τόσο της λογοτεχνίας όσο και του δικαίου, υποκινείτο από εκείνη τη δύναμη που ο Μ. Foucault αποκάλεσε «βούληση αλήθειας» («volonté de vérité»)⁹, η οποία επέβαλε ένα σύστημα ελέγχου, επιλογής, οργάνωσης και αναδιανομής στην παραγωγή του Λόγου, χαράζοντας κατ' αυτόν τον τρόπο τα όρια ανάμεσα στο «αληθές» και το «ψευδές»: «Μού περνάει απ' το μυαλό-γράφει ο Μ. Foucault - το πόσο η δυτική λογοτεχνία έμαχνε έρεισμα, εδώ κι αιώνες, στο φυσικό, στο αληθοφανές, στην ειλικρίνεια, ακόμη και στην επιστήμη - με λίγα λόγια στην αληθινή αγόρευση. Σκέφτομαι ακόμη πώς ένα τόσο λεπτομερειακά διαταγμένο σύνολο, όπως είναι το ποινικό, προσπαθούσε να οργανώσει τη δομή του ή τη δικαίωσή του, στην αρχή βέβαια σε μία θεωρία του δικαίου, μετά το 19ο αιώνα δε, σε μία γνώση όπως η κοινωνιολογία, η ψυχολογία, η ιατρική ή η ψυχιατρική. Λές και μέσα στην κοινωνία μας, το γράμμα του νόμου μόνο πάνω στο Λόγο της αλήθειας μπορούσε να βασιστεί.»

Στο χώρο της λογοτεχνίας, αυτή η «βούληση αλήθειας» βρήκε την προνομιακή έκφρασή της στο ρεαλιστικό και νατουραλιστικό μυθιστόρημα, το οποίο στόχευε στην ανάδειξη του «βάθους» των πραγμάτων και της «εσωτέρας», «μυστικής» τους «αλήθειας», ακολουθώντας έτσι το θετικιστικό πρότυπο γνώσης των υπό διαμόρφωση τότε «επιστημών του ανθρώπου». «Έξ ού και η δυσκολία - όπως σημειώνει ο Μ. Foucault¹⁰ - πού αντιμετωπίζουμε συχνά να όρισουμε τά όρια, όχι μόνο ανάμεσα στά αντικείμενα, αλλά ανάμεσα στις μεθόδους πού προσδιάζουν στην ψυχολογία, στην κοινωνιολογία, στην ανάλυση τών λογοτεχνιών και τών μύθων... Έτσι όλες οι επιστήμες του ανθρώπου αλληλοτέμνονται και μπορούν πάντα να αλληλοερμηνευτούν, να εξαφανιστούν τά συνόρα τους, να πολλαπλασιαστούν άπροσδιόριστα οι ενδιάμεσοι και μεικτοί

γνωστικοί κλάδοι και τό *ιδιάζον* αντικείμενό τους νά *όδηγηθεῖ* *σέ διάλυση*». Ωστόσο, σύμφωνα με τον ίδιο συγγραφέα, το να «ψυχολογούμε» ή να «κοινωνιολογούμε» κατά τη μελέτη της λογοτεχνίας - το να αναπτύσσουμε δηλαδή την αναγνωστική τακτική μας σε πολλά επίπεδα (κοινωνιολογικό, ψυχολογικό) - δε συνιστά μεθοδολογικό ελάττωμα: «*Ελάττωμα υπάρχει όταν τά μοντέλα δέν ταξιθετούνται και δέν άρθρώνονται σαφώς μεταξύ τους.*»¹¹

Λαμβάνοντας λοιπόν υπόψη μας αυτού του είδους την επιστημολογική διάρθρωση ανάμεσα στις «επιστήμες του ανθρώπου», προτείνουμε ως περισσότερο πρόσφορη μέθοδο προσέγγισης του θέματός μας τη διευθέτηση των δύο πεδίων (του λογοτεχνικού και του επιστημονικού) σε μία σχέση παραλληλίας, έτσι ώστε να μπορέσει να αναδειχθεί ο *ενδιάμεσος χώρος* που παρεμβάλλεται ανάμεσά τους. Κατ' αυτόν τον τρόπο, το προνομιακό πεδίο ανάλυσης του θέματός μας θα το αποτελέσουν οι *τόποι* εκείνοι όπου μπορούν να συνευρεθούν γόνιμα αυτοί οι δύο Λόγοι περί εγκλήματος και στόχος μας θα είναι η διερεύνηση της δυνατότητας τους να αναδείξουν συγκεκριμένες ενότητες ανάλυσης.

Αυτή η μεθοδολογική πρόταση ως προς την κατασκευή του πεδίου της ανάλυσής μας επιδιώκει να αποκρούσει τον κίνδυνο επιβολής της λογικής που διέπει τη συγκρότηση ενός απ' τους δύο όρους του θέματός μας επί του άλλου. Συγκεκριμένα, αποβλέπει στην αποφυγή της υποταγής της λογοτεχνίας στις επεκτατικές διαθέσεις της εγκληματολογικής έρευνας αλλά και, αντίστροφα, στη μη υπονόμηση της λογικής (*raison*) της επιστημονικής ανάλυσης.

Πράγματι, η αποκλειστική νοηματοδότηση του όρου «έγκλημα» από την εγκληματολογική θεωρία θα επέφερε τη μηχανιστική μεταφορά υποθέσεων και συμπερασμάτων της εγκληματολογίας στο πεδίο του λογοτεχνικού φαινομένου, θεωρώντας αυτό το τελευταίο ως ένα *σύνολο μαρτυριών (documents)* κατάλληλων για αναλύσεις του τύπου «*μελέτη περιπτώσεων*» (*étude de cas, case studies*). Η βασική μεθοδολογική ένσταση που εγείρει αυτή η προοπτική ανάλυσης αναφέρεται αφ' ενός μεν στην έλλειψη διάκρισης ανάμεσα στις αφηγήσεις που περιέχονται στις *μαρτυρίες ζωής (documents of life, récits de vie)* και την αφήγηση της λογοτεχνίας, αφ' ετέρου δε στην ακαταλληλότητα των δεδομένων της λογοτεχνικής αφήγησης να αποτελέσουν αντικείμενα κοινωνιολογικής ανάλυσης. Πράγματι, παρόλο που τόσο η λογοτεχνία όσο και οι προσωπικές μαρτυρίες ζωής εκφέρονται μέσω της αφήγησης, πιστεύω ωστόσο ότι δεν μπορούν να καταστούν στον ίδιο βαθμό αντικείμενο εφαρμογής της μεθόδου «*ανάλυση περιεχομένου*» (*content analysis, analyse de contenu*)· ο βασικός λόγος που υπαγορεύει αυτή τη διαφοροποίηση αφορά στο *είδος της διαμεσολάβησης* που ασκεί το υποκείμενο-φορέας της αφήγησης σε καθεμιά απ' αυτές τις περιπτώσεις, τόσο εν σχέσει

προς την εκτός κειμένου πραγματικότητα όσο και εν σχέσει προς τον αναγνώστη. Θα τεκμηριώσω ευθύς αμέσως αυτή την ένσταση.

1. Όσον αφορά στη λογοτεχνία, οι λόγοι που ακυρώνουν την αναγωγή του σώματος της αφήγησης σε αντικείμενο κοινωνιολογικής ή ψυχολογικής μελέτης θα μπορούσαν να συνοψιστούν σ' αυτό που ο Β. Καραποστόλης¹² ονομάζει «*ἀμετατροπία*» και που συνίσταται στην αντίσταση που προβάλλει το λογοτεχνικό έργο να υπαχθεί σε «*στοιχείο του οικείου κόσμου του έρμηνευτή*»: «*Τό νά παραμένει ἀμετάτρεπτο τό λογοτεχνικό έργο σημαίνει κατ' άρχήν πώς οι νοηματικές έκδηλώσεις πού ό έρμηνευτής (κοινωνιολόγος) παρακολουθεί στις ένέργειες τών ήρώων, στά λόγια τους καί στους διαλόγους μεταξύ τους, είναι δύσκολο νά μεταφερθούν στις κατηγορίες του συστήματος άναφοράς του πού βασίζεται κυρίως σέ κατηγορίες σωρευμένες καί επεξεργασμένες μέσα στην έπιστημονική κοινότητα στην όποία άνήκει*»¹³. Σύμφωνα με τον ίδιο συγγραφέα, ο μελετητής που αποπειράται να μεταγράψει τη λογοτεχνική αφήγηση στις κατηγοριοποιήσεις της επιστήμης του, διατρέχει τον κίνδυνο μιάς πλάνης ως προς τον τρόπο που η λογοτεχνία συγκροτεί το πραγματικό: «*Η πλάνη του έγκειται στό ότι μεταφέρει τίς μεθόδους μέ τίς οποίες έχει συνηθίσει νά έπαληθεύει ή νά διαψεύδει τις υποθέσεις του απέναντι σε δεδομένα πού θεωρεί άντικειμενικά, σ' ένα πεδίο όπου απλούστατα τό αντικειμενικό δέν θα είχε άνακύψει άν δέν είχε προηγηθεί τό υποκειμενικό, μέ τή μορφή της δημιουργικής φαντασίας, καί όπου τό δεύτερο δέν έχει αποκαθαρθεί από τό πρώτο όπως αυτός θά τό ήθελε. Τό έργο άποτελεί, έτσι, μέ τήν αύτάρκειά του μιά ιδίομορφη μεσολάβηση άντικειμενικότητας άνάμεσα στό συγγραφέα καί τόν αναγνώστη πού θά πρέπει νά έξεταστεί μέ ιδιαίτερες μεθόδους*»¹⁴. Εξάλλου, αναφορικά με τις σχέσεις που συνάπτει η «πραγματικότητα» του μυθιστορήματος με την πραγματικότητα που μας περιβάλλει, θα μπορούσαμε να πούμε – χρησιμοποιώντας μία εύστοχη διατύπωση του Μ. Butor¹⁵ – πως οι σχέσεις αυτές αποδίδουν ουσιαστικά «*μιά ορισμένη κατάσταση της συνείδησης του συγγραφέα*», η οποία εμφανίζεται κάθε φορά και μ' άλλη μορφή: «*Μιά νέα κατάσταση της συνείδησης, μιά νέα αντίληψη του μυθιστορήματος – των σχέσεων του με την πραγματικότητα – ανταποκρίνεται σε νέα περιεχόμενα και νέες μορφές, σε κάθε επίπεδο: γλώσσα, ύφος, τεχνική, σύνθεση, δομή. Αντίστροφα, η αναζήτηση νέων μορφών, που αποκαλύπτουν νέα περιεχόμενα, αποκαλύπτει και νέες σχέσεις... Η μορφική επινοητικότητα στο μυθιστόρημα, αντί να αντιτίθεται στο ρεαλισμό, καθώς συχνά υποθέτουν διάφοροι μυωπικοί κριτικοί, αποτελεί το *sine qua non* ενός προωθημένου ρεαλισμού... Ο ρεαλισμός, ο φορμαλισμός κι ο συμβολισμός στο μυθιστόρημα, αν το καλοσκεφθεί κανείς, φαίνεται πως απαρτίζουν μία αδιάσπαστη ενότητα*».

2. Αλλά και από την πλευρά της κλινικής μεθοδολογίας έχει επισημανθεί η διαφορά ανάμεσα σε μία «ζωντανή» περίπτωση (*cas, case*) και σε μια ρητορική (*discursive*) κατασκευή· όπως παρατηρεί σχετικά ο R. Dufour¹⁶: Μιά «περίπτωση» δεν είναι μυθιστόρημα, ούτε φιλοσοφικό δοκίμιο, ούτε κάποιο στατιστικό δεδομένο· είναι η ακριβέστερη δυνατή συγκέντρωση όλων των παραμέτρων που παρουσιάζονται, ο εντοπισμός όλων των μεθοδολογικών προβλημάτων που ανακύπτουν κατά τη συνάντησή τους και η ενδεχόμενη λύση αυτών των προβλημάτων.»

Αντιλαμβανόμαστε πλέον τους λόγους που μάς αποτρέπουν να εντάξουμε τη διαδικασία κατασκευής του αντικειμένου μας σε μία μεθοδολογική προοπτική που θα υπέτασσε τη λογική του λογοτεχνικού πεδίου σ' εκείνη της εγκληματολογικής ανάλυσης: πρόκειται κυρίως για το ότι η κατηγορία «έγκλημα» επιτελεί διαφορετικές λειτουργίες μέσα στο εννοιολογικό σύστημα του μελετητή και μέσα στο σύστημα διαμεσολάβησης του λογοτεχνικού κειμένου. Πράγματι, όπως παρατηρεί σχετικά ο Β. Καραποστόλης¹⁷: «Τό πρόβλημα της μετάφρασης της λογοτεχνίας στη γλώσσα της κοινωνιολογικής θεωρίας προκύπτει βασικά από την ακόλουθη διαφορά ανάμεσα στις λογοτεχνικές και τις κοινωνιολογικές κατηγορίες: οι πρώτες είναι, ουσιαστικά, συστατικές, οι δεύτερες σχολιαστικές· οι πρώτες είναι στοιχεία δημιουργίας και συγκρότησης, οι δεύτερες αποδιάρθρωσης και ανασυγκρότησης.» Απ' αυτή την άποψη, οφείλουμε να διακρίνουμε τις δύο σημασίες του όρου «έγκλημα», δηλ. αφ' ενός μεν ως εννοιολογικής κατασκευής της εγκληματολογίας και αφ'ετέρου ως θέματος της λογοτεχνίας.

Όπως παρατηρεί σχετικά ο C. Bremond¹⁸, στην περίπτωση της έννοιας αποβλέπουμε κυρίως να εκμαιεύσουμε την ουσία μιάς ιδέας που έχουμε συλλάβει εμπειρικά, οδύοντας επαγωγικά (*induction*), μέσω της αφαιρέσης, προς την θεωρητική της ενάργεια. Αντίθετα, προκειμένου για ένα θέμα, προσπαθούμε να πραγματώσουμε αυτή την ιδέα μέσω του Λόγου, παραθέτοντας παραδείγματα που να αναδεικνύουν τις πλούσιες παραλλαγές με τις οποίες εμφανίζεται.

Απ' αυτή την άποψη, η πιο απλή απάντηση στο ερώτημα «τί είναι θέμα» είναι βέβαια «εκείνο για τό οποίο» μιλά η αφήγηση. Όταν όμως αναλογιστούμε όλες εκείνες τις αναφορές που συγκροτούν ένα λογοτεχνικό έργο, θα διαπιστώσουμε πως η απάντησή μας περιπλέκεται ολοένα και περισσότερο. Μιά τέτοια άσκηση έκανε η S. Rimmon - Kieran¹⁹ πάνω στο κείμενο της «Madame Bovary» και αμέσως αναδύθηκαν όλα εκείνα «για τα οποία» μιλά η αφήγηση του Flaubert: οι σχέσεις του Charles και της Emma αλλά και του Léon με τον Rodolphe, η σαθρότητα του έρωτα, η ήττα των ρομαντικών ιδεών, η υποδούλωση στο χρήμα, τα ήθη της επαρχίας· ή μήπως το θέμα του έργου είναι όλα αυτά συγχρό-

πως; Κι αν δεχθούμε πως το μυθιστόρημα αναφέρεται σ' όλα αυτά, τότε πώς συνδέονται μεταξύ τους; Υπάρχει άραγε ένα *μείζον* και ένα *έλασσον* θέμα; Το *μείζον* θέμα συναρθρώνει τα υπόλοιπα ή μήπως όλα μαζί συνενώνονται σ' ένα ανώτερο επίπεδο γενίκευσης χωρίς όμως κι αυτό να αποτελεί από μόνο του το θέμα της αφήγησης; Όλα αυτά τα ερωτήματα της S. Rimmon-Kenan αποδεικνύουν φυσικά την *πολυσημία* της λογοτεχνικής αφήγησης: όσο πιά πλούσιο σε αναφορές και σημασίες είναι ένα κείμενο τόσο πιά μεγάλη κι η αισθητική του αξία.

Μπορούμε λοιπόν να συμπεράνουμε πως η θεωρητική κατασκευή μίας *επιστημονικής έννοιας* και η ανάπτυξη ενός *λογοτεχνικού θέματος* αντιστοιχούν γενικά στα εξής μεθοδολογικά διαβήματα:

— στη μεν περίπτωση της *επιστημονικής έννοιας*, ξεκινώντας από μιά εμπειρικά διαπιστωμένη περιπτώσιολογία, προσβλέπουμε στην ανεύρεση μιάς βασικής συνισταμένης πάνω στην οποία θα μπορέσουμε να εννοιολογήσουμε το πραγματικό·

— αντίθετα, κατά τη λογοτεχνική ανάπτυξη ενός *θέματος*, το πραγματικό εκφράζεται μέσα απ' τις πολλαπλές παραλλαγές του, έτσι που κάθε απόπειρα εννοιολόγησής του με κατηγορίες εξωκειμενικές (*hors-texte*) να κινδυνεύει να υποβαθμίσει καιρία την ουσία του.

Κατά συνέπεια, η ανάγνωση ενός κειμένου από μιά συγκεκριμένη οπτική γωνία μπορεί μεν να βρίσκει έρεισμα σε ορισμένες επιμέρους ενότητες της αφήγησης, δεν παύει όμως, τελικά, να καθοδηγεί μονοσήμαντα την ανάγνωση του εν λόγω κειμένου εις βάρος της πολυσημίας του. Αυτό μπορεί να διασαφηνισθεί καλύτερα με το παρακάτω παράδειγμα του G. Prince²⁰ σχετικά με την «*θεματοποίηση*» της «*Eugénie Grandet*» του Balzac: επιλέγοντας κανείς ως νοηματοδοτικό πλαίσιο το θέμα της εκμετάλλευσης ανθρώπου από άνθρωπο, θα μπορούσε ενδεχομένως να θεματοποιήσει αυτό το έργο με όρους μαρξιστικούς· κάτι ανάλογο θα συνέβαινε αν επέλεγε το θέμα της σεξουαλικότητας: θα μπορούσε να υπαγάγει ορισμένες ενότητες του εν λόγω έργου σε φρουδικές κατηγορίες ανάλυσης. Έτσι όμως, όπως παρατηρεί ο ίδιος ο συγγραφέας, «*Με τη μεταμόρφωση των ενδοκειμενικών στοιχείων σε θεματικά στοιχεία, ο θεματοδότης δεν παρεμβάλλει απλώς ένα κατηγορηματικό αλλά, πολύ περισσότερο, επιβάλλει το θέμα*»· αυτό σημαίνει πως «*το υπό θεματοποίηση κείμενο περικλείει πάντοτε το πλαίσιο (contexte) του θεματοδότη: διαμορφώνω πάντα το έργο που θεματοποιώ*».

Απ' αυτή την άποψη, το να επιδοθούμε σε μιά εγκληματολογική θεματοποίηση ορισμένων έργων της λογοτεχνίας που, εκ πρώτης όψεως, φαίνεται να προσφέρονται για κάτι τέτοιο, πιστεύω ότι οδηγεί αναπόφευκτα σε μιά αισθητική και νοηματική απομείωση της δυναμικής τους· εξάλλου, δε νομίζω πως αυτού του είδους το εγχείρημα πρόκειται να βοηθήσει στον εμπλουτισμό και την περαιτέρω προώθηση της εγκληματολογικής προβληματικής. Αν υπάρχει κάποιος ενδιαφέρον στην κατασκευή ενός

αντικειμένου έρευνας που θα αποκαλείται «έγκλημα και λογοτεχνία», αυτό πρέπει να αναζητηθεί, πιστεύω, προς άλλη κατεύθυνση...

Γίνεται επομένως σαφές πως το ζήτημα της πολυσημίας αποτελεί μία βασική διάκριση ανάμεσα στην αφήγηση της λογοτεχνίας και στο Λόγο της επιστήμης, του δικαίου και της ηθικής: ότι θεωρείται αρετή για τη λογοτεχνία, αποβαίνει συχνά πηγή σύγχυσης για την επιστήμη, το δίκαιο και την ηθική. Όσο συμβατικό κι αν είναι αυτό το όριο, δεν παύει ωστόσο να καθορίζει σε μία δεδομένη ιστορική περίοδο τι θα πρέπει να θεωρηθεί ως γνώση διαγράφοντας εξ αντιδιαστολής και το χάρτη της «μη-γνώσης». ²¹

Μπορούμε λοιπόν να αντιληφθούμε πού βρίσκεται το ενδιαφέρον μιάς συνεύρεσης του «εγκλήματος», ως εννοιολογικής κατηγορίας, με τη «λογοτεχνία»: πρόκειται για μία απόπειρα αναβάπτισης της σημασίας του μέσω της αποκαλυπτικής εμπειρίας της ανάγνωσης. Προϋπόθεση όμως γι' αυτή την ανάγνωση πρέπει να είναι η αποδέσμευση της κατηγορίας «έγκλημα» απ' το θεωρητικό κεκτημένο της εγκληματολογίας, έτσι ώστε να μπορέσει να διατρέξει ελεύθερα το πεδίο του λογοτεχνικού φαινομένου, οδηγώντας τις συμβατικές εννοιολογήσεις της επιστήμης μέχρι τα απώτατα όριά τους, σχεδόν αποδομώντας τες.

Απ' αυτή την άποψη, η ενδεδειγμένη στάση που οφείλει να τηρήσει ο ερευνητής - αναγνώστης είναι, όπως προτείνει ο Β. Καραποστόλης ²², αυτή του «άπλου αναγνώστη»: «Γιατί ο κοινωνιολόγος νά έχει τό δικαίωμα ή τήν ικανότητα, σέ διάκριση από τόν κοινό αναγνώστη, νά πει πώς ο Χ είναι κάτι άλλο από τό λογοτεχνικό έαυτό του; Μήπως επειδή κατέχει πληρέστερη γνώση του κοινωνικού όλου, επειδή είναι σέ θέση νά αναγάγει ένα μεμονωμένο φαινόμενο σέ μιά εύρύτερη τάξη φαινομένων; Όμως, ακόμη και αν τό πρόβλημά μας σχετιζόταν μέ μιά τέτοια γνωστική ικανότητα, θά έπρεπε νά αποφασίζαμε γιά τή φύση αυτού του φαινομένου πού επιχειρείται νά αναχθεί σέ γενικότητες, άλλιώς ή αναγωγή θά ήταν κενή περιεχομένου. Αν δέ ή φύση του συνοψίζεται στό ότι συγκροτεί ένα όρισμένο κοινωνικό κόσμο μέ τίς σχέσεις και τίς σημασίες του, δηλαδή ένα ξεχωριστό χώρο όπου πυκνώνεται ή πραγματική κοινωνία, τότε θά πρέπει όπωσδήποτε και ο κοινωνιολόγος νά μάθει νά είναι άπλός αναγνώστης: νά άφεθεί στον κραδασμό πού θά προκαλέσει στίς κατηγοριακές του δομές ή ανάγνωση του έργου, νά δεχτεί πώς τότε μόνο ή λογική της λογοτεχνίας θά πάψει νά είναι γι' αυτόν ταυτιστική όταν θά έχει εγκατασταθεί μέσα στον κόσμο της.»

Ύστερα απ' τις παραπάνω μεθοδολογικές παρατηρήσεις σχετικά με τον τρόπο πρόσληψης του όρου «έγκλημα» στό πλαίσιο αυτής της μελέ-

της, θα στραφούμε στη συνέχεια στο περιεχόμενο που αποδίδουμε στον όρο «λογοτεχνία». Πρόθεσή μας είναι να επιστήσουμε την προσοχή μας σ' όλες τις σημασίες που περικλείει αυτός ο όρος, έτσι ώστε, σ' ένα δεύτερο στάδιο, να μπορέσει να συνυφάνει μαζί με τον όρο «έγκλημα» ένα πλούσιο δίκτυο θεματικών, πρόσφορων για την αναλυτική επεξεργασία του αντικειμένου έρευνας «έγκλημα και λογοτεχνία».

Αναζητώντας λοιπόν τις σημασίες του όρου «λογοτεχνία» δε μπορούμε παρά να ξεκινήσουμε απ' το ίδιο το *κείμενο*, το οποίο παραμένει κεντρικό σημείο αναφοράς και οργάνωσης του λογοτεχνικού φαινομένου. Γύρω απ' αυτό ωστόσο αναπτύσσονται διαδικασίες και δρουν υποκείμενα που καθιστούν τη λογοτεχνία *διακύβευμα πολλαπλών διαμεσολαβήσεων*: η ίδια η συγκρότηση του φανταστικού συνιστά κατ' αρχήν μία διαμεσολάβηση ανάμεσα στο συγγραφέα και στην ιστορική πραγματικότητα που τον περιβάλλει· το ίδιο θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε και για τον αναγνώστη. Ωστόσο, ανάμεσα σ' αυτά τα δύο βασικά υποκείμενα παρεμβάλλεται ένα ολόκληρο δίκτυο εμπορευματικής διακίνησης του βιβλίου, που αναπτύσσει τα αποτελέσματά του στο οικονομικό και ιδεολογικό επίπεδο ενός κοινωνικού σχηματισμού τροφοδοτώντας έτσι τις συλλογικές αναπαραστάσεις γύρω απ' την κατανόηση του πραγματικού.

•

Έχοντας προσδιορίσει τις σημασίες που αποδίδουμε στους δύο όρους του υπό κατασκευή αντικειμένου μας, μπορούμε πλέον να προχωρήσουμε σε μία πρώτη χαρτογράφηση του πεδίου της έρευνάς μας. Γι' αυτό το σκοπό προτείνω να ανατρέξουμε στα θεμελιώδη συστατικά στοιχεία των εννοιών «έγκλημα» και «λογοτεχνία», έτσι όπως έχουν διατυπωθεί μέσα στους αντίστοιχους κλάδους γνώσης (δηλ. αφ' ενός μεν στην εγκληματολογία και αφ' ετέρου στη θεωρία της λογοτεχνίας). Κατ' αυτόν τον τρόπο, μπορούν να προκύψουν οι εξής δύο εννοιολογικές σειρές, οι οποίες οριοθετούν το πεδίο της έρευνάς μας:

απ' το «έγκλημα»: εγκληματίας – έγκλημα – κοινωνική αντίδραση
 XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX
 απ' τη «λογοτεχνία»: συγγραφέας – κείμενο – αναγνώστης

Η δυναμική που αναπτύσσεται ανάμεσα σ' αυτές τις δύο εννοιολογικές σειρές καλύπτει την ενδιάμεση περιοχή που ορίζει η παραλληλία τους (XXX...). Εκεί πιστεύω ότι μπορούμε να αναζητήσουμε πρόσφορες ενότητες μελέτης του αντικειμένου μας. Κατ' αυτόν τον τρόπο ο όρος «έγκλημα» (και τα νοηματικά του παράγωγα) δεν κινδυνεύει να εκληφθεί ως μία κλειστή θεωρητική κατηγορία αλλά, αντίθετα, καλείται να διανύσει το πεδίο του λογοτεχνικού φαινομένου, αναδεικνύοντας στην πορεία του καινούρια αντικείμενα έρευνας. Αυτά τα τελευταία μπορούν να προ-

κύβουν από τις χιαστί διασταυρώσεις ανάμεσα στα παράγωγα εννοιολογικά στοιχεία των δύο παράλληλα διαταγμένων κατηγοριών «έγκλημα» και «λογοτεχνία». Ως παραδείγματα τέτοιων διασταυρώσεων μπορούμε ν' αναφέρουμε τις εξής θεματικές: «εγκληματίας-συγγραφέας», «εγκληματίας-κείμενο», «συγγραφέας-κοινωνική αντίδραση», «εγκληματίας-αναγνώστης»... Βέβαια, όπως ήδη έχουμε αναφέρει στην αρχή του σημειώματός μας, όλες αυτές οι ενότητες μελέτης αποτελούν απλές προτάσεις που τελούν υπό την αίρεση της περαιτέρω συστηματικής επεξεργασίας τους και τον έλεγχο της επιχειρησιακής τους προσφορότητας. Θα αναφερθούμε παρακάτω διεξοδικότερα σε δύο απ' αυτές:

1. Η πρώτη προκύπτει απ' τη διασταύρωση των κατηγοριών «εγκληματίας» και «συγγραφέας» και εκφράζεται απ' το ζεύγος «εγκληματίας - συγγραφέας». Κατ' αυτόν τον τρόπο μπορούμε να συνάψουμε μια οντολογικά σημαίνουσα αντιστοιχία ανάμεσα στη συγγραφική και την κοινωνικά «αποκλίνουσα» έκφραση ορισμένων βιωματικών καταστάσεων, στις οποίες το ύφος της γραφής και το ύφος της ζωής του συγγραφέα δεν μπορούν να διαχωριστούν χωρίς συνέπειες για την κατανόησή τους. Ως κλασικό παράδειγμα αυτής της περίπτωσης θα μπορούσε να αναφερθεί ο Jean Genet²³, για τον οποίο ο J. - P. Sartre²⁴ έλεγε πως «ο Genet - συγγραφέας, όταν μιλάει για τον Genet - κλέφτη, είναι πιά κλέφτης από κάθε άλλο κλέφτη.»

Πράγματι, εάν θεωρούσαμε ότι η κατηγορία «εγκληματίας» νοηματοδοτείται αποκλειστικά απ' τη λογική του πεδίου της εγκληματολογίας, τότε η ενότητα ανάλυσης «εγκληματίας - συγγραφέας» θα ετοποθετείτο σε μία εντελώς διαφορετική προοπτική: η «εγκληματική» ιδιότητα θα απορροφούσε τη συγγραφική και αυτή η τελευταία θα εθεωρείτο ένδειξη της «παθολογικής» προσωπικότητας του εν λόγω ατόμου. Εδώ εντάσσεται η θέση του C. Lombroso περί ιδιοφυΐας, την οποία διετύπωσε ύστερα από μελέτη λογοτεχνών της εποχής του και κυρίως του Emile Zola²⁵. Σύμφωνα λοιπόν με τον C. Lombroso²⁶, η ιδιοφυΐα αποτελεί μία μορφή «διανοητικού εκφυλισμού» που παρουσιάζει πολλά κοινά σημεία με τις «εγγενείς εκφυλιστικές παθήσεις του εγκεφάλου των εκ γενετής εγκληματιών». Όσον αφορά ειδικότερα στη «λογοτεχνική τρέλλα», αυτή δε συνιστά απλώς μία «ιδιόμορφη ψυχιατρική κατηγορία» αλλά μία «ειδική μορφή αλλοίωσης των πνευματικών λειτουργιών (alienation)», η οποία, «κάτω απ' τις πιά αβλαβείς εκφάνσεις της, κρύβει τόσο επικίνδυνες παρορμήσεις όσο πιο δύσκολα μπορεί κανείς να τις διαγνώσει, μία μορφή τρέλλας ικανή να μεταμορφωθεί, όπως κι η θρησκευτική τρέλλα, σ' ένα ιστορικό γεγονός», που δεν είναι άλλο απ' τη λογοτεχνική δημιουργία. Αυτή ακριβώς η «ικανότητα μεταμόρφωσης» είναι εκείνη που διακρίνει, κατά τον C. Lombroso, τους «ιδιοφυείς» από τους «κοινούς τρελλούς των ασύλων», οι οποίοι ωστόσο, «όπως οι γίγαντες πληρώνουν το

μεγάλο τους ανάστημα με τα λύτρα της στειρότητας και της σχετικής διανοητικής και μυϊκής τους αδυναμίας, έτσι κι οι γίγαντες της σκέψης ξεπληρώνουν με τον εκφυλισμό και τις ψυχώσεις τους τη μεγάλη διανοητική τους δύναμη. Γι' αυτό και τα σημάδια του εκφυλισμού συναντώνται συχνότερα σ' αυτούς παρά στους διανοητικά ασθενείς.»

Ανεξάρτητα από τη σημερινή της επιστημονική αξία, η θέση του C. Lombroso για την ιδιοφυΐα αποτελεί ένα αρκετά διαφωτιστικό παράδειγμα αυτού που αποκαλέσαμε στην ανάλυσή μας - και θελήσαμε ν' αποφύγουμε - «υπαγωγή της κατηγορίας «λογοτεχνία» στη λογική του πεδίου της εγκληματολογίας».

2. Η δεύτερη ενότητα ανάλυσης που θα παρουσιάσουμε προκύπτει απ' τη διασταύρωση των κατηγοριών «έγκλημα», «κειμένο», «συγγραφέας» και «εγκληματίας». Εδώ μπορούμε να συμπεριλάβουμε αφηγήσεις οι οποίες δεν έχουν απλώς ως «θέμα» τους το «έγκλημα» αλλά που το «πραγματικό» έγκλημα στο οποίο αναφέρονται έχει τόσο πολύ συγχωρευθεί με το «έγκλημα» «για το οποίο» μιλάνε ώστε αυτό είτε να έχει διαπραχθεί απ' τον ίδιο το συγγραφέα είτε να αποτελεί αυτό καθαυτό το σώμα του κειμένου.

Δε θα μπορούσε να υπάρξει καλύτερο παράδειγμα γι' αυτή την περίπτωση απ' το περίφημο «Mémoire» του Pierre Rivière που εξέδωσε η ομάδα μελέτης του Collège de France υπό τη διεύθυνση του Michel Foucault²⁷: παραθέτω στη συνέχεια ένα απόσπασμα από τα σχόλια του εκδότη: «Ο φόνος και η αφήγηση του φόνου είναι πράγματα ομοούσια. Καθένας μπορούσε να αναρωτηθεί αν το ένα απ' τα δύο ήταν σημάδι τρέλλας ή διαύγειας· κανείς δεν έμοιαζε πραγματικά έκπληκτος απ' το γεγονός πως ένα αγροτόπαιδο απ' τη Νορμανδία, ξέροντας μόλις να διαβάζει και να γράφει, μπόρεσε να επαναλάβει το έγκλημά του με μία παρόμοια αφήγηση· πως αυτό το τριπλό φονικό μπόρεσε να διασταυρωθεί με το λόγο του φονιά· πως, επιχειρώντας να σκοτώσει τη μισή φαμίλια του, συνέλαβε τη σύνταξη ενός κειμένου που δεν ήταν ούτε ομολογία, ούτε υπεράσπιση, αλλά μάλλον στοιχείο του εγκλήματος. Πως, συνοπτικά, ο Rivière μπόρεσε να γίνει, με δύο τρόπους, αλλά με μία μόνο κίνηση, «auteur»²⁸.

Συγκεφαλαιώνοντας τις σκέψεις που εκθέσαμε όσον αφορά στην ανεύρεση ενός πρόσφορου θεωρητικού πλαισίου εξέτασης των σχέσεων «εγκλήματος» και «λογοτεχνίας», θα επαναλάβουμε πως βασική μας επιδίωξη ήταν να προτείνουμε την κατασκευή ενός καινούριου πεδίου έρευνας, διάφορου από εκείνα τα οποία διερευνά η μεμονωμένη σπουδή καθεμιάς απ' τις κατηγορίες «έγκλημα» και «λογοτεχνία». Κατ' αυτόν τον τρόπο θελήσαμε να σεβασθούμε την ιδιαίτερη λογική που διέπει τόσο τη

λογοτεχνική δημιουργία όσο και την εγκληματολογική έρευνα. Ωστόσο, αυτή η πρωταρχική επιλογή δε μας εμπόδισε να αντλήσουμε υλικό για την κατασκευή του αντικειμένου μας τόσο απ' ένα πεδίο όσο κι απ' το άλλο. Τουναντίον, διευθετήσαμε αυτά τα δύο πεδία σε μία σχέση παραλληλίας, έτσι ώστε να αναδείξουμε τις συμπτώσεις τους πάνω σε *θέματα* που δεν θα μπορούσαν να υπαχθούν αποκλειστικά στην επιστημολογική και μεθοδολογική δικαιοδοσία κανενός απ' αυτά. Κατ' αυτόν τον τρόπο μπορέσαμε να προτείνουμε *θεματικές* που προκύπτουν απ' τη διασταύρωση των θεμελιωδών συστατικών εννοιών καθεμιάς απ' τις κατηγορίες «έγκλημα» και «λογοτεχνία». Βέβαια, όπως είχαμε ήδη προαναγγείλει, δεν υπεισήλαμε στην εξέταση της επιχειρησιακής προσφορότητας αυτών των ενοτήτων ανάλυσης. Προσπαθήσαμε ωστόσο να υποδείξουμε την ενδεχόμενη ευρετική («euristique») αξία ορισμένων απ' αυτές. Απ' αυτή την άποψη, το εγχείρημά μας παραμένει ατελές. Πρόθεσή μας ήταν περισσότερο να επισημάνουμε τις δυσκολίες που παρουσιάζει παρά να προτείνουμε λύσεις για την υπέρβασή τους.

Ωστόσο, δεδομένης της επιστημολογικής διαμόρφωσης των «επισημών του ανθρώπου», θα μπορούσε κανείς να εκφράσει την υπόνοια μήπως η πραγματική συνεύρεση του «εγκλήματος» με τη «λογοτεχνία» δε μπορεί παρά να πραγματώνεται σαν μία «*παράξενη ανταπόκριση σκέψης και πράξης*»,²⁹ μέσα από διαπλοκές μεμονωμένες και ιδιάζουσες: λέξεις της γραφής που γίνονται εργαλεία του εγκλήματος³⁰· «αρετική» γραφή μιάς «ανορθόδοξης» ζωής· ο φόβος του λευκού χαρτιού που προκαλεί τον πανικό του εγκλήματος³¹· η πρόσληψη του αναγνώστη και η πρόσληψη των μηχανισμών κοινωνικού ελέγχου· ο αναγνώστης που γίνεται «συνένοχος» στο παιχνίδι του συγγραφέα κι ο εγκληματίας που μάς παρασέρνει στην απολυτρωτική κίνηση της πράξης του· «*των φονιάδων ή άλλη πλευρά ή άθεάτη/το μικρό «γιατί» πού έμεινε αναπάντητο*»³²...

Υποσημειώσεις

1. Γιατί ο φόνος, κι άς μὴν ἔχει ὁ ἴδιος γλῶσσα/με τρόπο θαυμαστό βρίσκει καμιά φορά φωνή», *Σαίξπηρ*, Ἀμλετ, Πρ.Β', Σκ. 2, στίχ. 589-590, Μετάφ. Απ. Δοξιάδη, Αθήνα, «Ἀμφι-θέατρο Σπ. Α. Ευαγγελάτου», αρ. προγράμματος 38, Χειμερινή Περίοδος 1991-1992.

2: Βλ. *Ομηρ. Ἔκο*, Επιμύθιο στο Ὄνομα του Ρόδου, Αθήνα, «Γνώση», Μετάφρ. Ε. Καλλιφατίδη, 1985, σελ. 25 επ. «Πιστεύω ὅτι για ν' αφηγηθείς πρέπει πρῶτ' απ' ὅλα να κατασκευάσεις ἕναν κόσμο, ὅσο το δυνατόν πιό εμπλουτισμένο ὡς τις ἑσχατές λεπτομέρειες... Το πρόβλημα εἶναι ἡ κατασκευή του κόσμου, οἱ λέξεις θα ἔρθουν σχεδόν μόνες τους. Rem tene, verba sequentur [Κράτησε το πράγμα, τα λόγια θ' ακολουθήσουν ὑστερα]. Το αντίθετο απ' ὅ,τι συμβαίνει, πιστεύω, με την ποίηση: Verba tene, res sequentur [Κράτησε τα λόγια, τα πράγματα θ' ακολουθήσουν].»

3. Χωρίς βέβαια αυτό να σημαίνει πως ο Λόγος του δικαίου, της επιστήμης και της ηθικής δεν αναπτύσσει τα αποτελέσματά του μέσα στο πραγματικό, παρεμβαίνοντας έτσι ουσιαστικά στη συγκρότηση και λειτουργία του.

4. Για μία θεώρηση αυτού του ζητήματος βλ. ενδεικτικά, *A. Pires, La criminologie et ses objets paradoxaux: réflexions épistémologiques sur un nouveau paradigme, Déviance et Société*, 1993 (υπό δημοσίευση).

5. Πρβλ. *Οδ. Ελύτη*, Ρήμα τό σκοτεινόν, απ' τη συλλογή *Τά έλεγεία τής Όξώ-πετρας*, Αθήνα, «Ίκαρος», 1991, σελ. 37: «Αυτό, στή γλώσσα τή δική μου. Κι άλλοι άλλα σ' άλλες. Άλλ' / Η αλήθεια μόνον έναντι θανάτου δίδεται.»

6. Δ. *Σολωμού*, Στοχασμοί του ποιητή, απ' τους Ελευθερούς Πολιορκισμένους, *Μετάφ. Ιακ. Πολυλά*, Άπαντα, επιμέλεια Ν. Β. Τωμαδάκη, Εκδόσεις «Γρηγόρη», Αθήνα, 1969, σελ. 174.

7. *P. Γαλανάκη*, Ο βίος του Ίσμαήλ Φερικ πασά, Αθήνα, «Άγρα», 1989, σελ. 158.

8. *M. Φουκώ*, Η τάξη του Λόγου, Αθήνα, «Ηριδανός», *Μετάφ. Χ.Χρηστίδη και Μ. Μαιδάτση*, σελ. 14-15.

9. *M. Φουκώ*, Οι λέξεις και τά πράγματα. Μιά άρχαιολογία των έπιστημών του ανθρώπου, Αθήνα, «Γνώση», *Μετάφ. Κ. Παπαγιώργης*, 1986, σελ. 489-490.

10. *M. Φουκώ*, Οι λέξεις και τά πράγματα, *οπ. παραπάνω*, σελ. 490.

11. *B. Καραποστόλης*, Η άδιαχώρητη κοινωνία. Ένας διάλογος τής κοινωνιολογίας μέ τή λογοτεχνία, Αθήνα, «Πολύτυπο», 1985.

12. *B. Καραποστόλης*, *οπ. παραπάνω*, σελ. 179-180.

13. *B. Καραποστόλης*, *οπ. παραπάνω*, σελ. 187.

14. *M. Butor*, Το μυθιστόρημα ως έρευνα, Απόδοση Σπ. Τσακνιά, Το Δέντρο, 24, Δεκέμβριος 1981, σελ. 147-152.

15. *R. Dufour*, Les défis actuels à la criminologie clinique et la violence des scientifiques. *Revue Internationale de Criminologie et de Police Technique*, 1989, 1, 25-40, σελ. 31.

16. *Οπ. παραπάνω*, σελ. 191-192.

17. *C. Bremond*, Concept et thème, *Poétique*, 1985, 64, 415-423.

18. *S. Rimmon-Kenan*, Qu' est-ce qu'un theme?, *Poétique*, 1985, 64, 397-406.

19. *G. Prince*, Thématiser, *Poétique*, 1985, 64, σελ. 425-433.

20. Πρβλ. πάνω σ' αυτό τις ακόλουθες παρατηρήσεις του *J. Leenhardt*, *Le texte de la sociologie, Informations sur les sciences sociales*, 1979, 18,1, 1-5, σελ. 4-5: «Η στρατηγική των κυρίαρχων Λόγων συνίσταται συχνότατα στην ταυτόχρονη αποδυνάμωση των κατηγοριών Λόγου που κρίνονται αντίθετες με τους κανόνες της επιστημονικότητας και όσων ευθυγραμμίζονται μ' αυτές. Οι μάγοι, οι αιρετικοί ή οι στρατευμένοι δε μπορούν κατ' αυτήν την άποψη παρά να εκφέρουν Λόγους διαβολικούς κι επαναστατικούς. Εντούτοις, όσο κι αν αυτός ο Λόγος είναι αποδυναμωμένο, δεν είναι λιγότερο ζωτικός στο περιθώριο των επίσημων αγορεύσεων. Οι αλήθειες που θαθελαν να δουν νεκρές εκφέρονται πλέον απ' το στομα τρομερών παιδιών που αναλαμβάνουν να μιλήσουν έξω απ' τα δόντια, πέρα από πλαίσια. Δεν πρόκειται ωστόσο να κάνω εδώ την απολογία - εντελώς ρομαντική άλλωστε - των Λόγων που καταδικάζονται σε σιωπή. Θα ήθελα μάλλον να τονίσω τη λειτουργία υποκαταστατου που μπορεί να εκπληρώσει η λογοτεχνία όταν ο επισήμος κοινωνιολογικός Λόγος δε μπορεί να δεχθεί ένα αντικείμενο, ένα βλέμμα ή μία προβληματική.»

21. *Οπ. παραπάνω*, σελ. 189.

22. Βλ. τη σχετική μελέτη του *S. Shoham*, *Jean Genet: A criminal manifesto*, του ίδιου, *The mark of Cain. The stigma theory of crime and social devianity*, Israel Universities Press, Jerusalem, 1970, σελ. 209-237.

23. *J. P. Sartre*, *Saint Genet, comédien et martyr*, στο *J. Genet. Oeuvres completes*, Paris, Gallimard, 1967.

24. Βλ. *R. Merle*, De Zola à Lombroso, *Revue de Science criminelle et de Droit Pénal Comparé*, XIX, 1, 1964, 109-115.

25. *C. Lombroso*, *L'homme de génie*, Μετάφρ. από την 6η ιταλική έκδοση υπό *Fr. Colonna d'Istria*, Paris, F. Alcan, 1889.

26. «*Moi, Pierre Rivière, ayant égorgé ma mère, ma soeur et mon frère...*», *Un cas de parricide au XIXe siècle présenté par Michel Foucault*, Paris, Gallimard/Julliard, Collection Archives, 1973, σελ. 266.

27. Με τη διπλή σημασία που έχει αυτή η λέξη στα γαλλικά: συγγραφέας αλλά και δράστης (εγκλήματος). Είναι χαρακτηριστικό ότι στην περίπτωση αυτή ο *M. Foucault* χρησιμοποιεί τη λέξη *auteur* (αυτουργός) που έχει ευρύτερη σημασία από τη λέξη *écrivain*.

28. *Τ. Σινόπουλος*, *Νυχτολόγιο*, Αθήνα, «Κέδρος», β' έκδοση, 1982, σελ. 13.

29. Πρβλ. *Όδ. Έλύτη*, Ρήμα τό σκοτεινόν, απ' τα Έλεγεία τής *Όξώπετρας*, όπ. παραπάνω, σελ. 35.: «Ένα ρήμα τώρα μηχανεύομαι: όπως ό διαρρήκτης τό άντικλείδι του».

30. Βλ. το φίλμ των αδελφών *Cohen*, *Barton Fink*.

31. *Όδ. Έλύτη*, *Δοξαστικό*, από *Τό Άξιόν Εστί*, Αθήνα, «Ικαρος», 10η έκδοση, 1978, σελ. 87.